

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЮ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ

FACTORS THAT INFLUENCE ON FORMATION AND REALIZATION OF CUSTOMS POLICY

Герасимюк П.В.

аспірант кафедри фінансів,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

У статті досліджено фактори, що впливають на формування та реалізацію митної політики України. Зовнішні та внутрішні фактори досліджено як систему обмежуючих чинників стосовно митної політики України. Наведено місце митної політики в системі державної економічної політики України.

Ключові слова: митна політика, зовнішні фактори, внутрішні фактори, європейська інтеграція, національний товаровиробник.

В статье исследованы факторы, которые влияют на формирование и реализацию таможенной политики Украины. Внешние и внутренние факторы исследованы как ограничивающая система относительно таможенной политики. Показано место таможенной политики в системе государственной экономической политики Украины.

Ключевые слова: таможенная политика, внешние факторы, внутренние факторы, европейская интеграция, национальный товаропроизводитель.

In the article factors that influence on formation and realization of Ukrainian customs policy are researched. External and internal factors are researched as a restrictive system for customs policy of Ukraine. The place of customs policy in the system of state economic policy is shown.

Key words: customs policy, external factors, internal factors, European integration, national producer.

Постановка проблеми. Однією з ключових державних політик, що історично виникла з появою міжнародної торгівлі, є митна політика. Враховуючи виняткову важливість такої політики держави, необхідно визначити основні фактори, що впливають як на її формування, так і на її реалізацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання митної політики, митного регулювання та митної справи широко досліджені у працях українських науковців та практиків митної справи: І.Г. Бережнюка, А.Д. Войцещука, А.І. Крисоватого, А.А. Мазаракі, П.В. Пашка, Є.О. Діденко, С.М. Невмержицької, С.В. Філіпової, Є.І. Масленнікова, К.В. Іванової, Д.О. Гетманцева та інших.

Постановка завдання. Метою статті є визначення факторів, що впливають на формування та реалізацію митної політики, а також місця митної політики в системі економічної політики держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. З огляду на той факт, що митна політика передусім має на меті забезпечити сталий розвиток економіки країни в частині розвитку національного товаровиробництва, а не простого

наповнення державного бюджету, необхідно визначити, які саме фактори впливають на формування такої політики та її реалізацію.

Незважаючи на те, що процес формування має більше теоретичний характер, а реалізації – практичний, відзначаємо, що ці процеси є взаємопов'язаними та повинні розглядатися цілісно. Наприклад, враховуючи викладене в першому підрозділі цієї роботи, доходимо висновку, що хибно стверджувати, що один із головних інструментів митної політики, а саме митний тариф, покликаний забезпечити наповнення державного бюджету.

Митний тариф, з одного боку, є інструментом практичної частини митної політики, а саме – митної справи, а з іншого – закладання тієї чи іншої ставки мита в митний тариф має більше теоретичний характер, адже є сигналом для зменшення або збільшення обсягів ввезення певного товару на митну територію України чи вивезення за її межі.

Так, Ф.О. Верба зазначає, що митний тариф виконує саме регулятивні функції, а саме: формує оптимальну товарну структуру імпорту шляхом диференціації ставок мита на різні види продукції; впливає на господарську діяльність

підприємств і соціальні умови у суспільстві як складник механізму ціноутворення; захищає окремі галузі національної економіки від іноземної конкуренції; дає змогу проводити активну зовнішньоторговельну політику та впливати на торговельних партнерів у процесі переговорів; сприяє оптимізації співвідношення імпорту й експорту держави, валютних витрат і надходжень, досягненню сприятливого торговельного балансу [1, с. 45].

О.П. Канюка у своїй статті також наголошує на регулятивній спрямованості митної політики, а саме на одночасному забезпеченні захисту національного товаровиробника та виконання міжнародно-правових зобов'язань [2, с. 393].

Погоджуємось із зазначеним вище твердженням автора, оскільки митна політика має враховувати положення міжнародних домовленостей, які на себе взяла Україна, та стан національного товаровиробництва. Отже, загалом на формування та реалізацію митної політики впливають зовнішні та внутрішні фактори.

Вищевказане корелює з позицією О.В. Коломойця в частині того, що митна політика України є складником внутрішньої і зовнішньої політики держави та має протекціоністський характер, а також на сучасному етапі формується з дотриманням вимог міжнародних організацій, до складу яких входить наша країна [3, с. 131–134].

Іншу позицію відстоює у своїй роботі О.А. Мосякіна, а саме виділяє серед основних об'єктивних факторів, що впливають на митну політику, три групи таких факторів, як економічні, ідеологічні та політичні, а також міжнародні [4, с. 208].

Однак позиція О.А. Мосякіної не суперечить вищезазначеним позиціям інших авторів щодо факторів, які впливають на митну політику, адже логічно економічні та політичні фактори можна віднести до групи внутрішніх, а міжнародні – до зовнішніх.

Аналізуючи зовнішні фактори, що впливають на митну політику, враховуючи проєвропейський політичний вектор розвитку України, необхідно, виходячи з прийнятих зобов'язань у межах підписання Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС (далі – Угода про Асоціацію), розглянути взаємозв'язок адаптації митної політики України до європейських відповідників та можливого впливу на стан захищеності національного товаровиробника та розглянути західні стандарти в митній справі.

Глава 5 Угоди про Асоціацію присвячена митним питанням та сприянню торгівлі і становить найбільший розділ цієї угоди. Пояснюється це тим, що ЄС намагається, з одного боку, прибрати тарифно-нетарифні бар'єри постачання власних товарів на митну територію України, а з іншого – убезпечити себе від неякісного імпорту з України, контрабандних та контрафактних потоків товарів, що можуть активізуватися через територію нашої держави з країн Сходу, здебільшого морським видом транспорту.

Основні напрями, що підлягають адаптації в митному законодавстві та митних процедурах відповідно до статті 76 Угоди про Асоціацію, можна логічно подати у вигляді такого комплексу заходів [5, ст. 76]:

- спрощення митних формальностей та процедур, застосування єдиних форм митних документів та спільної процедури транзиту;

- застосування об'єктивної системи оцінки ризиків та акцент на митний пост-аудит у системі заходів митного контролю;

- забезпечення прозорості та передбачуваності митного законодавства для бізнесу в довгостроковій перспективі;

- співробітництво між митними адміністраціями країн, взаємна адміністративна допомога в митних справах;

- напрацювання єдиних підходів для визначення митної вартості та класифікації товарів у митних цілях;

- наближення законодавства у митній сфері.

І.М. Квеліашвілі у своїй статті аналізує процеси гармонізації митної політики України з міжнародними нормами і стандартами в митній сфері. Автор аналізує стан адаптації митного законодавства та митної політики загалом до міжнародних відповідників за параметрами, які подані вище як комплекс заходів у межах Угоди про Асоціацію.

Автор наголошує, що в міжнародній практиці найголовнішими функціями митної політики є насамперед економічна, регульовальна та правоохоронна, а в Україні на сучасному етапі домінує фіскальна функція [6, с. 76].

І.М. Квеліашвілі також у своїй статті виділяє основні проблемні питання, що стосуються гармонізації митної політики та митної справи в Україні з міжнародними відповідниками. Серед основних: необхідність запровадження правової основи для повноцінного функціонування інституту уповноваженого економічного оператора, проблематика функціонування підрозділів митного аудиту у складі головних управлінь ДФС, а не митниць, а також питання методологічної основи для визначення митної вартості та неоднозначного тлумачення цього поняття представниками державної служби, бізнесу та суддями [6, с. 78–79].

Погоджуємось з автором в частині необхідності надання повноцінного правового підґрунтя для інституту уповноважених економічних операторів, адже норма МКУ, що передбачає запровадження такого інституту, просто залишилася не підкріпленою підзаконним нормативно-правовим актом, на який вона посилається.

Доволі спірним залишається питання щодо належності підрозділів митного аудиту до головних управлінь ДФС. З одного боку, враховуючи створення офісів аудиту на рівні окремих адміністративно-територіальних одиниць, належність митного аудиту до таких офісів є логічною, але специфіка роботи та законодавчої бази якісно

виділяє цей єдиний підрозділ серед усіх інших у складі головних управлінь. А постійна робота з профільними митними департаментами ДФС та митницями ДФС з приводу витребування документів, отримання роз'яснень, проведення спільних процесуальних дій тощо, можливо, свідчить про доцільність функціонування таких підрозділів у складі митниць ДФС. Але загалом не погоджуємося з автором щодо невітлення рекомендацій щодо митного пост-аудиту.

Я.М. Кістанова в своїй роботі взагалі аналізує вже перспективу створення між Україною та ЄС не лише зони вільної торгівлі, а й митного союзу, що передбачає абсолютно вільну торгівлю на території такого союзу та єдину зовнішню торговельну, а тому й митну політику. [7, с. 333–334].

Погоджуємося з автором щодо його позиції про несумісність прискорення глобальних процесів в економіці з її якісною перебудовою. Навпаки, варто відзначити, що термін втілення змін як у законодавстві, так і в митній політиці має аргументуватися винятково терміном, необхідним національному господарству загалом підготуватися до таких змін, а не навпаки.

Дуже цікавою є позиція І.М. Флиса щодо оцінки сприйняття вступу України до ЄС як життєво необхідного факту. Автор, наприклад, наводить приблизні збитки від адаптації технічних регламентів ЄС в Україні на рівні 165 млрд. євро за 10 років, що свідчить про негатив такої інтеграції на цьому етапі [8, с. 366].

Автор під час написання статті ще в 2013 році негативно ставиться до ідеї як повної інтеграції в ЄС, так і до Митного Союзу, що натеper взагалі є абсурдним. Але ключовою ідеєю, з якою варто погодитися, є той факт, що українська митна політика в межах державної зовнішньої політики має бути багатовекторною, не віддаючи переваги одним або іншим наддержавним утворенням. Приклад позаблокового статусу Швейцарії, а також брекситу, що мав місце у Великій Британії щодо її виходу з ЄС, може свідчити й про те, що позаблоковість країни та багатовекторність її політики може мати більший ефект, ніж її інтеграція будь-куди.

Ю.О. Сторожук у своїй роботі досліджує проблематику інтеграції України до ЄС, а також розглядає можливі заходи для вирішення таких проблем. Автор традиційно розглядає питання уповноваженого економічного оператора, пост-митного аудиту тощо. Але наведення основних ризиків для національної економіки України від створення зони вільної торгівлі з ЄС є найцікавішим у дослідженні. Загрозами для української економіки автор вважає невідповідність технічним регламентам ЄС українського промислового виробництва, що спричинить неконкурентність вітчизняних підприємств, а також недостатню державну підтримку сільського господарства в Україні на противагу європейським відповідникам тощо [9, с. 264].

Погоджуємося з позицією Ю.О. Сторожук, що корелює з думкою І.М. Флиса, щодо невідповід-

ності технічної бази виробництва в Україні європейським аналогам, що негативно вплине на стан товаровиробництва. Але не погоджуємося з позицією щодо підтримки сільського господарства, адже саме для вирівнювання конкуренції в галузях, які іноземні держави значно субсидують, застосовують спеціальні види мита, що не суперечить жодним угодам.

О.О. Алімова у своєму дослідженні наголошує, що скасування власне митних платежів у межах угод з ЄС не стане запорукою вільної торгівлі, адже для вітчизняних товаровиробників залишається нагальною проблема невідповідності їхньої продукції європейським нормам. [10, с. 405].

Повністю погоджуємося з автором, адже структурна перебудова економіки країни та приведення технічного оснащення та норм виробництва до європейських відповідників мало би стати передумовою для підписання угод, а не результатом. Також погоджуємося з твердженням О.О. Алімової щодо сумнівності вигід від угод з ЄС для українських сільськогосподарських виробників, враховуючи квоти, мита, що продовжують діяти з боку ЄС тощо.

І.О. Панов у своїй статті під час дослідження інтеграційних процесів акцент робить саме на виведенні зовнішньоекономічної діяльності з тіні та роботі з унеможливленням маніпулювання митною вартістю, зокрема, шляхом побудови торгового ланцюга через офшорні країни [11, с. 26–27].

Погоджуємося з автором на рахунок проблематики щодо митної вартості. Але саме в цьому ключі інтеграція та поглиблення співпраці з ЄС може сприяти вирішенню цього питання, адже в органів доходів і зборів з'явиться можливість оперативно реагувати на можливі факти порушення митного законодавства, зокрема, в частині маніпулювання митною вартістю товарів, що ввозяться на митну територію України або вивозяться за її межі.

З іншого боку, автор наголошує на необхідності подальшого поступового та збалансованого впровадження західних стандартів у порядок реалізації митної політики [11, с. 27]. Погоджуємося з автором, а також наголошуємо, що впроваджувати прогресивні зразки процедур, методик тощо не є обов'язковою передумовою для певної інтеграції.

З огляду на той факт, що МКУ був розроблений на основі норм законодавства ЄС, акцент імплементації норм Угоди про Асоціацію буде звернутий саме до митних формальностей та процедур, що закріплюються підзаконними нормативно-правовими актами. Інтеграційні процеси мають відбуватися в межах напрацьованих ЄС єдиних стандартів у митній справі.

Починаючи з 1998 року ЄС постійно розробляється та удосконалюється так званий Збірник митних стандартів (оригінальна назва – Customs blueprints), що є рекомендацій-

ним актом та спрямований на зближення митних систем країн-учасниць ЄС, а також країн, що мають намір долучитися до союзу. Остання версія вищезазначеного збірника розроблена митними експертами країн-учасниць, країн-кандидатів і Європейської Комісії в межах роботи проектної групи Програми «Митниця 2020».

Збірник митних стандартів містить власне 19 митних стандартів та 4 акцизних стандарти. Акцизні стандарти – нововведення 2015 року в цьому збірнику, поява якого пояснюється необхідністю уніфікації роботи митних адміністрацій у напрямі адміністрування акцизного податку та контролю за переміщенням підакцизних товарів.

Застосування країнами-членами ЄС рамових стандартів дало змогу вже в 2014 році модернізувати митницю та зробити митні процедури менш бюрократичними, а отже, в середньому під час оформлення імпорту в ЄС суб'єкту зовнішньоекономічної діяльності необхідно надати до митного контролю 4 документи, час виконання митних формальностей на кордоні становить 1 годину 53 хвилини [12].

Європейською Комісією розроблено низку інформаційних документів, що візуально відтворюють покрокову інструкцію використання Збірника митних стандартів [13]. Впровадження стандартів передбачає такі заходи, як:

- 1) запровадження підрозділу стратегічного розвитку;
- 2) призначення відповідальних осіб;
- 3) призначення відповідальних виконавців;
- 4) врахування національних особливостей;
- 5) розроблення ключових цілей та завдань;
- 6) оцінювання поточної ситуації в митній сфері;
- 7) розроблення управлінських рішень;
- 8) коригування довгострокових цілей;
- 9) оцінка застосованих заходів;
- 10) забезпечення безперебійності процесу розвитку.

Одним із найважливіших етапів для України, що виокремлений Збірником митних стандартів, є врахування національних особливостей. Рекомендовано проводити аналіз стану в таких сферах: політичній, економічній, соціальній, технологічній. Під час імплементації рамових стандартів необхідно розуміти обмежуючий вплив стану політичної стабільності в Україні, її торговельної та податкової політики на можливість функціонування митної системи в умовах застосування аналогів розвинених країн Європи [14, с. 12].

Не менш важливими факторами впливу будуть загальний стан економіки України, її торговельного балансу, складу експортно-імпортової товарної групи, стану зайнятості населення та рівня розвитку і використання інформаційних технологій як державними органами, так і суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності.

Тобто варто зауважити, що зовнішні і внутрішні фактори, що впливають на порядок формування та реалізації митної політики України, існують у своїй взаємозалежності. Наприклад, вищевка-

зані європейські стандарти здійснення митної справи передбачають першочергове врахування внутрішніх факторів на процес формування митної політики та національних особливостей.

Варто відзначити, що наукові дослідження проблематики факторів, що впливають на митну політику, або власне впливу державної політики на процеси в економіці країни здійснюються науковцями здебільшого виходячи з понять «безпека», «національна безпека», «економічна безпека» тощо.

В.В. Петрушевська у своїй статті доходить висновку, що соціально-економічні проблеми держави вирішуються шляхом підвищення економічної безпеки та конкурентоспроможності вітчизняної економіки [15, с. 101].

З огляду на той факт, що дослідження автор проводить з огляду на вплив державної фінансової політики на забезпечення безпеки економіки в розрізі грошово-кредитної та податково-бюджетної політик, зрозуміло, що враховано і вплив митної політики.

Тому науково-технологічний та інноваційний прогрес держави, що В.В. Петрушевська розглядає як соціально-економічну проблему, яку слід вирішувати методами фінансової політики, варто відносити до витоків формування митної політики або податково-бюджетної, яку розглядає автор.

Погоджуємося з твердженням автора щодо того факту, що експорт сировини (металів і зерна) не забезпечує ані нагромаджень, ані економічної ефективності [15, с. 104].

Знову ж таки незрозумілим є виділення автором завдань явища «фінансова безпека», адже саме це явище є певним кінцевим результатом, що потребує якісного і кількісного виміру. Досягається це поняття завдяки певному комплексу заходів у межах більш широкого поняття, для якого і потрібно було б виділяти завдання.

О.В. Болотна та Т.Ф. Ларіна у своїй статті розглядають необхідність втілення політики імпортозаміщення. Автори доводять висновку, що країни, що є нетто-експортерами, демонструють найвищі темпи зростання [16, с. 23].

Ключовою проблемою на шляху зниження обсягів імпорту в Україну шляхом нарощування вітчизняного товаровиробництва аналогічної продукції науковці виділяють низьку інноваційну активність та низькі технічні характеристики самої продукції [16, с. 24].

Погоджуємося з авторами та відзначаємо, що одним із внутрішніх факторів, що впливає на формування митної політики, є стан технологічної бази національного товаровиробництва та власне товарна структура такого виробництва.

Втрата або відсутність конкурентних товарів у певних галузях є, наприклад, поштовхом для запровадження або високих ввізних мит на аналогічну іноземну продукцію, або квот на таке ввезення тощо з одночасним нарощуванням фінансової державної підтримки такої галузі виробництва.

В.В. Петрушевська в іншому своєму дослідженні аналізує вплив фінансової політики на активність суб'єктів економіки країни. Цілі податкової політики, до якої автор відносить і питання, що регулюються митною політикою, розподілено на фіскальні та регулюючі. А регулююча мета автором спрямована на регулювання економічних процесів через певні фінансові інструменти [17, с. 86].

Зокрема, погоджуємося з автором щодо твердження про вплив податкової політики (та митної відповідно) на розвиток виробництва та інвестиційну активність [17, с. 87].

І.П. Адаменко зазначає, що для реалізації пріоритетних напрямів і досягнення намічених цілей фінансової політики в частині забезпечення державних інвестицій в основний капітал необхідно розширити та активно задіяти, крім державних видатків, інструментарій інших її складників, наприклад, податкової та боргової політики [18, с. 343].

Знову доходимо висновків щодо комплексності поняття «митна політика» та її застосування винятково одночасно з іншими державними політиками.

Повертаючись до основних напрямів економічної політики, що закріплені в Господарському кодексі України, можна схематично подати основні складники економічної політики держави, у невід'ємному взаємозв'язку з якими знаходиться митна політика:

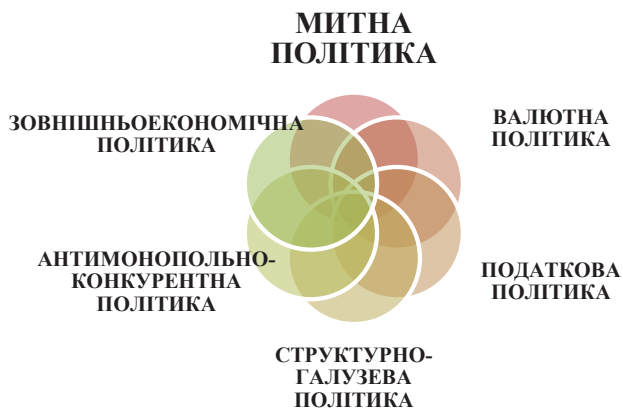

Рис. 1.1. Взаємозв'язок митної політики з іншими політиками в системі державної економічної політики

Таким чином, наголошуємо на першочерговому взаємозв'язку митної політики із зовнішньоекономічною політикою, структурно-галузевою та антимонопольно-конкурентною. Це ті напрями політики, що передбачають врахування зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на формування митної політики. Водночас валютна та податкова політики більше корелюють з митною політикою під час її реалізації.

З іншого боку, П.В. Пашко у своїй статті наголошує, що базу для формування державної митної політики України повинні стати її склад-

ники, які будуть реалізовувати головну мету стратегії національної безпеки. Але також, на думку автора, природа митної політики зумовлює наявність, крім національних інтересів і національної безпеки взагалі, певних галузевих принципів формування та здійснення митної політики, які розкривають зміст національних інтересів держави на певному етапі [19, с. 7].

Таке трактування базису для формування митної політики повністю корелює з працями П.В. Пашка, що розглянуті вище. Орієнтування таких праць здійснене автором з огляду на прив'язку митної політики до понять «національна безпека», «економічна безпека» тощо. Такі трактування покладені в основу законодавчо закріпленого визначення сутності митної політики, що є безпосереднім доробком П.В. Пашка та інших авторів.

Погоджуємося з автором щодо наявності складників у системі митної політики, але зазначаємо, що ця проблематика не є об'єктом дослідження в межах цієї роботи.

З огляду на те, що в межах цієї роботи відсторонюємо абстрактне, на нашу думку, поняття «безпека», погоджуємося з автором в частині впливу потреб та реалій окремих галузей економіки на формування загальної митної політики. Можна провести паралель із бюджетним процесом, а саме процесом затвердження державного бюджету. Тому процес полягає в узгодженні задоволеності потреб всіх розпорядників бюджетних коштів в умовах обмеженості державних ресурсів на кожному конкретному проміжку часу. Митна політика також формується, виходячи з потреб галузей, але з урахуванням міжнародних домовленостей тощо, що і є обмежуючими факторами.

У будь-якому разі загальні орієнтири та суть митної політики закладається в стратегіях, що спрямовані на реалізацію такої політики та мають конкретний і прикладний характер. Такі стратегії затверджуються на загальнодержавному рівні та стосуються конкретного напрямку діяльності держави. Наприклад, стратегія розвитку галузі авіабудування або стратегія реалізації економічної політики. Тобто, маючи різний рівень деталізації, вони повинні мати довгостроковий характер.

Наскільки зрозуміло з аналізу наукових джерел, стратегія втілення митної політики в Україні зводиться більше до адаптації митного законодавства до європейського тощо.

Висновки з проведеного дослідження. З огляду на націленість Уряду України на застосування та запровадження кращих практик ЄС, важливим є використання норм Збірника митних стандартів та порядку їх імплементації. Зокрема, увагу слід приділяти розробленню ключових цілей та завдань у митній сфері та оцінювання поточної ситуації, що вдалося досягти за рахунок здійснення комплексу заходів у межах Угоди про Асоціацію.

Тут важливим є розроблення системи показників, яка дасть змогу об'єктивно відображати стан реалізації митної політики України. Будь-яка стратегія має на меті досягнення певного результату, а отже, такий показник, як «ефект

митної політики», може бути застосований для оцінки стану її реалізації. Цей показник має корелювати не лише з фактичними показниками діяльності митниць ДФС, але й зі станом економіки країни загалом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Верба Ф.О. Визначення вартості товарів для митно-тарифного регулювання // *Фінанси України*. 2003. № 8. С. 45–50.
2. Митна політика держави на сучасному етапі (фінансово-правовий аспект) / О.П. Канюка // *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. Вип. 22. С. 392–396. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2004_22_77.
3. Сучасний стан митної політики та митного права в Україні / О.В. Коломоєць // *Бізнес-навігатор*. 2014. № 2. С. 131–136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnav_2014_2_26.
4. Митна політика та принципи її реалізації в Україні / О.А. Мосякіна // *Публічне управління та митне адміністрування*. 2015. № 2. С. 207–211. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamscudu_2015_2_31.
5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікована згідно із Законом України від 16.09.2014 № 1678-VII [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
6. Гармонізація національної митної політики з міжнародними нормами і стандартами в митній сфері / І. Квеліашвілі // *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 1. С. 74–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2016_1_12.
7. Спільна митна політика Європейського Союзу та співробітництво з Україною [Електронний ресурс] / Кістанова Я.М. // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2013. Вип. 5. С. 332–334. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Nvmgu_jur_2013_5_74.pdf.
8. Європейський Союз, Митний Союз: українські реалії, необхідність та перспективи інтеграції [Електронний ресурс] / Флис І.М. // *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.15. С. 362–372. URL: http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2013/23_15/363_Fly.pdf.
9. Державна стратегія розвитку митної політики в умовах євроінтеграції / Ю.О. Сторожук // *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. – 2014. № 1. С. 259–266. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnudpsu_2014_1_38.
10. Зовнішньоторговельна політика України: сучасний стан та перспективи розвитку / О.О. Алімова // *Університетські наукові записки*. 2013. № 1. С. 404–410. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2013_1_60.
11. Митна політика України в умовах розвитку відносин із Європейським Союзом / І.О. Панов // *Право і Безпека*. 2008. Т. 7, № 2. С. 24–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2008_7_2_7.
12. Наскільки ефективна робота вашої митної адміністрації [Електронний ресурс] / Європейська Комісія ЄС // URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/resources/documents/common/eutraining/blueprints_1.jpg.
13. Як проводити заняття по Збірнику митних стандартів [Електронний ресурс] / Європейська Комісія ЄС // URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/resources/documents/common/eutraining/blueprints_2.jpg.
14. Збірник митних стандартів [Електронний ресурс] / Європейська Комісія ЄС // URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/docs/body/customs_blueprintsru.pdf.
15. Механізм формування і реалізації державної фінансової політики у процесі забезпечення безпеки економіки / В.В. Петрушевська // *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 1. С. 100–104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2013_1_27.
16. Політика імпортозаміщення як фактор підвищення конкурентоспроможності економіки України / О.В. Болотна, Т.Ф. Ларіна // *Бізнес Інформ*. 2012. № 10. С. 23–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2012_10_5.
17. Фінансова політика держави та її вплив на економічну активність суб'єктів господарювання / В.В. Петрушевська // *Економічний простір*. 2014. № 85. С. 82–93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2014_85_11.
18. Фінансова політика як інструмент соціально-економічного розвитку країни / І.П. Адаменко // *Бізнес Інформ*. 2014. № 3. С. 341–345. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_3_58.
19. Митна політика України: хто має її визначати [Електронний ресурс] / Пашко П.В. // *Наукові праці НДФІ*. 2008. № 3(44). С. 3–8. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Npndfi_2008_3_2.pdf.